

Wat en hoe in de wetenschapsjournalistiek*

Hans van Maanen

26 mei 2008

Bij het vertalen van wetenschappelijk nieuws naar een breed publiek spelen steeds twee belangrijke vragen: wat zijn de bevindingen van de onderzoekers, en hoe zijn ze tot die bevindingen gekomen.

Het is echter opvallend hoezeer juist de beantwoording van die hoe-vraag – zeg maar de gewone verslaggeverij – nogal eens in de knel komt in de wetenschapsjournalistiek in de krant, op televisie en ook in persberichten. We horen meestal wel wat er is gevonden, maar veel minder over hoe het is gevonden. Ik wil daarom een pleidooi houden voor een soort ‘terug naar de verslaggeverij’, naar meer aandacht voor de toedracht. Dat ‘terug’ bedoel ik niet nostalgisch, alsof het vroeger allemaal beter was, maar meer in de zin van ‘terug naar het handwerk van de journalistiek’: vertellen wat er gebeurd is, waarom het gebeurd is, en hoe het zover heeft kunnen komen. Het schiet er nog wel eens bij in, en dat is volgens mij niet goed.

Laat ik een paar voorbeelden geven waar ik zelf van vrij dichtbij heb kunnen toekijken en die misschien illustreren wat ik bedoel.

In juni 2007 oordeelde het gerechtshof in Amsterdam over een slepende ruzie tussen de Vereniging tegen de Kwakzalverij en Maria Sickness. De vereniging had de orthomaneel therapeut Sickness een van de grootste kwakzalvers van de eeuw genoemd, en dat pikte ze niet. Aanvankelijk werd de vereniging door de rechter in het gelijk gesteld, maar zij verloor, tot haar eigen verbijstering, het hoger beroep en moest voor straf een rectificatie in twee kranten plaatsen. Een dure grap, die in de woorden van haar secretaris, het ‘nekschot’ voor de vereniging was. Dat viel allemaal gelukkig nogal mee, en die rectificatie is er ook nooit gekomen, maar waar het nu om gaat is, wat er met het nieuws van de uitspraak in de kranten gedaan is.

De dag na de uitspraak bracht *de Volkskrant* op de voorpagina een handzame twekolommer van twee wetenschapsjournalisten met het nieuws. Niets

*Lezing ter gelegenheid van het ontvangen van de Eurekapijs voor wetenschapsjournalistiek in Nemo, Amsterdam

mis mee, en omdat de motivering van het hof er nog niet was, volstonden zij met een eerste reactie van de vereniging. De *Telegraaf* interviewde Sickesz voor de volgende dag: zij kon onder de kop 'Eindelijk gerechtigheid' haar kant van het verhaal vertellen. Zowel *Trouw* als *NRC Handelsblad* deden er geheel het zwijgen toe, met het gevolg dat hun lezers in feite van niets wisten.

Toch was de uitspraak was in veel opzichten opmerkelijk, en je zou dan ook verwachten dat de krant vervolgens met een journalistiek verslag van de voorlopige afloop van de affaire komt. Niet alleen met het nieuws dat het Hof uitspraak gedaan heeft, maar ook met de achtergronden van die uitspraak — niet alleen het wat, maar ook het hoe: hoe is het hof tot zijn uitspraak gekomen, wat waren zijn overwegingen, hoe is een en ander in zijn werk gegaan? Aangevuld met commentaar van deskundigen en reacties van omstanders, kortom wat men in de journalistiek een abc'tje noemt. Dan kun je immers als lezer je ook enig idee vormen van wat er zich heeft afgespeeld, en kun je je eigen conclusies trekken over de kwestie.

Niets van dat al. De redactie van *de Volkskrant* volstond uiteindelijk met het ene al genoemde bericht op de voorpagina, en het *NRC Handelsblad* plaatste een week na het vonnis, zonder dat de redactie er ooit over bericht had, een stuk van Piet Borst. Dat was een mooi verhaal, maar het was wel voor de opiniepagina — dat wil zeggen een verhaal waarin de auteur zonder enige journalistieke verantwoordelijkheid een mening kan geven. Het hof had een 'misslag' gemaakt, vond Borst.

Ik heb mezelf overigens ook nog over de kwestie opgewonden in *de Volkskrant*, maar dat was eveneens meer een opiniërend stuk. Journalistiek is er verder niets gebeurd, geen enkele redactie heeft de lezers ooit verteld hoe de vork in de steel zat.

Maar misschien ligt het eraan dat de krantenredacties het onderwerp niet interessant genoeg vonden voor een follow-up of een langer uitlegverhaal. Er is voor elke beslissing in de journalistiek wel een verstandig klinkende reden te bedenken.

Daarom nog een tweede voorbeeld. Op 1 april 2008 adviseerde een commissie van de Gezondheidsraad inenting tegen baarmoederhalskanker op te nemen in het Rijksvaccinatieprogramma. Dezelfde dag stond een voorpaginabericht in *NRC Handelsblad*, de volgende dag ook een bericht op de binnenlandpagina van *de Volkskrant*.

Maar wat weer overal ontbrak, was een verslag van de motivering van de commissie — niet alleen wat ze besloten had, maar ook hoe ze tot dat besluit was gekomen. De helft van de Nederlandse bevolking krijgt ermee te maken, heel wat moeders en huisartsen worstelen met de kwestie, het vaccin

is niet geheel onomstreden en heeft al heel wat stof doen opwaaien — maar wat de motieven van de raad waren er ondanks alle twijfels toch positief over de oordelen, de lezer komt het niet te weten. Dat betekent dus weer, dat de lezer niet in staat wordt gesteld mee te denken met de commissie, haar argumenten voor en tegen te wegen, en er zelf een mening over te vormen. De journalist moet ervoor zorgen dat lezers een goed beeld krijgen van wat zich afspeelt in de wereld, geïnformeerd worden over pro's en contra's, over context en belangen, en dat lezers niet alleen de ongetwijfeld wijze conclusie van de ongetwijfeld verstandige deskundigen te horen krijgen.

Terwijl dat bovendien juist het mooiste van de wetenschapsjournalistiek is: uitpluizen, analyseren, opnieuw op een rijtje zetten, eens iemand anders raadplegen — kortom het complete plaatje schetsen.

Het is natuurlijk niet allemaal altijd armoe troef, en af en toe verschijnen er prachtige stukken of is er een keurige radio-uitzending, maar het is opvallend hoe vaak de wetenschapsjournalistiek van incident naar incident rent zonder bij de toedracht stil te staan. Zo verzaakt de wetenschapsjournalistiek haar taak, om over het wat en het hoe in de wetenschap te vertellen.

Misschien is dit ook de oorzaak van de chaos in het klimaatdebat. De wetenschappelijke rapporten en conclusies buitelen over elkaar heen, maar een journalistieke, betrouwbare integratie wordt niet geboden. Het zijn voetzoekers en vuurpijlen en gillende keukenmeiden, die meer voor herrie dan voor licht zorgen.

Terwijl er ons nog heel wat debatten staan te wachten. Biobrandstoffen, nanotechnologie, genetisch gemanipuleerd voedsel, voorspellen van erfelijke aandoeningen... Als die ook allemaal ontaarden in welles-nietes zonder gefundeerde meningen, is dat toch ook een beetje omdat wij de boel uit onze handen hebben laten vallen en niet het gereedschap voor meningsvorming hebben aangeleverd. Elke discussie eindigt uiteindelijk in welles-nietes, maar als het goed is wordt dat stadium pas bereikt als alle argumenten over tafel zijn gegaan.

Het gebrek aan aandacht voor de toedracht valt mij niet alleen op bij grote kwesties, maar ook in de gewone berichtgeving — over wetenschappelijke bevindingen zoals die in de wetenschappelijke tijdschriften staan.

Men hoort te mopperen dat de wetenschapskaternen van de kranten alleen maar melden wat er in *Nature* en *Science* staat, maar ik zou willen dat ze dat juist wat meer zouden doen. Het is immers in de grote wetenschappelijk bladen dat de doorbraken en vindingen gemeld worden. Dergelijke berichten gaan nu meestal naar de kortjesrubrieken, waar alle haken en ogen worden verwijderd

en er geen touw meer aan vast te knopen is. Een voorpagina naar aanleiding van een belangwekkend *Nature*-stuk is zeldzaam, met als gevolg dat de lezer ernstig achterop raakt met alle miRNA's, biochips en nanosensoren. De kunst van het uitleggen is nu eenmaal het hart van de wetenschapsjournalistiek – en alweer, als wij de lezer niet vertellen hoe het zit, wat de mogelijkheden en beperkingen zijn, is er een verhoogde kans dat die een onvolledig beeld van de wetenschap krijgt.

Er zit nog een kant aan de kwestie. Ik geef met veel plezier les in wetenschapsjournalistiek, en daarbij maak ik veel gebruik van die artikelen uit *Nature* of *Science*, om studenten de eerste kneepjes van het journalistiek schrijven bij te brengen. Dat zijn inderdaad vaak vrij ingewikkelde verhalen, over isotopen en feromonen en poikilothermie, en de studenten worstelen daar uiteraard flink mee. Ze zijn na enig aandringen wel bereid het nieuws in de eerste zin te zetten, en begrijpen ook wel dat je isotopen niet moet uitleggen door er atoomkernen en protonen en neutronen bij te halen, maar wat eigenlijk altijd ontbreekt, is een gewone beschrijving van de gang van zaken – hoe zijn de onderzoekers tot hun conclusie gekomen?

Het kan niet vaak genoeg gezegd worden: het gaat in de wetenschap niet om feiten, maar om argumenten. Niet de verschijnselen, maar de beschrijving en de interpretatie van de verschijnselen staan ter discussie. Galilei, om maar een enkel voorbeeld te noemen, betwistte niet de observaties van Ptolemeus, maar diens theorie om de observaties te verklaren. Strikt genomen kunnen feiten in het geheel niets bewijzen, alleen over beweringen over feiten kan gepraat worden.

Dus: welke argumenten gebruiken de onderzoekers? Stap voor stap uitgelegd, zodat de lezer mee kan denken en overtuigd raken? Alleen als wordt verteld hoe zij tot hun conclusie zijn gekomen, hoe ze gewikt en gewogen hebben en hoe ze met een mooie beeldspraak in het artikel hun collega's proberen te overtuigen, kan de lezer het ook begrijpen – en misschien zelfs door de kwestie gefascineerd raken. De aankomst van de onderzoekers is interessant, maar hun reis is vaak interessanter, en zeker verhelderder.

Het is als bij de uitspraak van het Gerechtshof in de zaak-Sickesz, of het advies van de Gezondheidsraad over het baarmoederhalskankervaccin: conclusiejournalistiek is gehalveerde journalistiek.

Maar voor een volledige uitleg is natuurlijk nodig dat je als journalist het hele verhaal kunt volgen. Je kunt niet vertalen zonder het wat en hoe geheel te begrijpen. Onderzoekers worden nogal eens weggehoond met: 'Als je het niet aan je grootmoeder kunt uitleggen, dan begrijp je het niet.' Dat is natuurlijk

onzin als het over onderzoekers gaat: hun werk is onderzoeken, niet vertalen. Maar het geldt wel voor journalisten. Je moet het hele wetenschappelijke artikel uitpluizen en verteren, met journalistiek maagzuur en zwarte gal vermengen, en dan pas kun je het, geheel voorverteerd, aan je lezers presenteren.

Bovendien, en dat is misschien wel het belangrijkste, pas als je een verhaal zelf helemaal begrepen hebt, kun je er gegronde kritiek op leveren. Alleen als je precies hebt uitgeplozen wat onderzoekers gedaan hebben, kun je zien wat eraan schort, waar ze stappen overslaan, bochten afsnijden en drogredenen hanteren. En dat kun je dan weer aan je lezer vertellen. We moeten niet alles voor zoete koek te slikken wat de wetenschap ons aanbiedt – meer dan ooit is er, met alle discussies die komen gaan, behoefte aan kritische wetenschapsjournalistiek. Een journalistiek die lezers niet alleen vertelt wat onderzoekers zeggen, maar ook hoe ze het zeggen.